

Verslag excursie 5-10-2023

Aan de slag met agroforestry

Eerst volgt een kort verslag van de dag. Vanaf pagina 3 zijn de vragen en antwoorden per onderdeel terug te vinden.

Voorstellen

Sjef van Dongen van Fruitzforlife heet iedereen van harte welkom op zijn bedrijf. We zijn op een oud pluimveebedrijf waarbij de hal is ingericht om groepen te ontvangen. Het bedrijf is inmiddels een bomenkwekerij.

Na een korte voorstelronde van alle aanwezigen vertelt Sjef over zijn loopbaan en hoe hij eetbare bomenkweker is geworden. Hij heeft de grootste collectie eetbare bomen en struiken die in Nederland groeien. En noemt zijn bedrijf ook wel agroforestry supplies met als motto: one planet, plant it.

De visie van het bedrijf van Sjef: iedereen die de stap wil maken naar agroforestry het zo makkelijk mogelijk maken. Daarbij kan hij begeleiden van ontwerp, aanplant, systeem draaien tot oogsten. In zijn ogen hebben agrarische bedrijven die direct aan de consument verkopen goud in handen. Een belangrijke boodschap die Sjef meegaf: alle kennis is er al, niks is nieuw. Je moet de kennis weten te vinden en toepassen.

Rondleiding

Sjef van Dongen heeft vier plekken op zijn boomkwekerij laten zien.

Tijdens de rondleiding is over verschillende plantsoorten gesproken en wat deze soorten nodig hebben om goed te groeien. Zo is er bijvoorbeeld uitgebreid stilgestaan bij de kastanjeboom en dat de vruchten verwerkt kunnen worden tot kastanjemeel. Dit kan als substituuut voor tarwe gebruikt worden. Sjef gebruikt (niet inheemse) witte klaver tussen de rijen als onkruidbestrijding. Daarnaast houdt klaver voedingsstoffen en water goed vast in de bodem en is het een goede stikstofbinder. Verder bespraken we het ontwerp en beheer van een perceel.

Bij het ontwerpen van het perceel moet al nagedacht worden over de oogst. Hoe wil je dat doen? Het is verstandig om bij het ontwerp te zorgen dat je meerdere kanten op kan qua beheer en oogst. Zowel machinaal als bijv. zelfpluk.

Ook is er stilgestaan bij de afzetmarkt. De afzetmarkt moet voor bepaalde producten nog groeien. Dat is niet erg want het duurt een aantal jaren voordat je volledige productie hebt. Er is dus tijd om de

producten te leren kennen en deze onder de aandacht te brengen van afnemers (bijvoorbeeld horeca, landwinkels en consumenten).

De verandering in het voedselsysteem moet van onderaf komen volgens Sjef. We moeten terug naar meer slim lokaal

Presentatie Peter Hermens – landschapsarchitect werkend landschap

Na de rondleiding nam Peter de deelnemers mee in de drie basis ontwerpen voor dit project. Er is geen *one size fits all*. Bedrijfsspecifieke aanpassingen zijn mogelijk.

De drie basisontwerpen zijn: solitair en verspreid / rijenteelt (al dan niet golvend) / voedselbos op rij (al dan niet golvend). Verdere informatie is terug te vinden in de meegestuurde presentatie.

Presentatie Marieke den Nijs – penvoerder voor het project vanuit de natuur en milieufederaties

Na een heerlijke lunch licht Marieke het project verder toe. Ze vertelt waar het project staat, wat de doelen zijn en welke bijdrage van elke deelnemer wordt verwacht. Ook wordt er kort stilgestaan bij de leergroep die bij het project hoort en de informatievoorziening tijdens en na het project.

Presentatie Evert Prins Louis Bolk

Evert is al 7 jaar actief is op het gebied van agroforestry. Dit varieert van onderzoek bij veeteelt en akkerbouwbedrijven tot aan keukentafel gesprekken bij boeren en beleidsadviezen voor de RVO en het ministerie. Om boeren te faciliteren is door RVO het Agroforestry Netwerk Nederland opgericht. Dit is een samenwerking tussen beleidsmakers, praktijk en kennisinstututen zoals de WUR. Vervolgens licht Evert de definitie van agroforestry toe. Aan de hand van een figuur vertelt hij waarom houtige gewassen in de landbouw van waarde zijn. Het is een Zwitsers zakmes waaruit je de instrumenten kunt halen die bij jouw bedrijf passen. Stel jezelf de vraag: welke functies heb ik nodig? Zie voor meer achtergrondinformatie de meegestuurde presentatie.

Ontwerpsessie

Na alle opgedane kennis is het tijd om aan de slag te gaan met het ontwerp. Iedereen krijgt de gelegenheid om het perceel in te tekenen met de eerste aanzet tot agroforestry. Er wordt veel met elkaar meegedacht en de eerste plannen worden gesmeed.

Afsluiting

Een aantal deelnemers stellen nog vragen over het proces. Daarnaast bespreken we nog kansen uitdagingen. Er worden verdiepende onderwerpen aangedragen voor een volgende kennisdeling. Iemand oppert een idee om een proeverij te organiseren om de verschillende producten te leren

kennen. Vervolgens gaat iedereen geïnspireerd met een hoofd vol ideeën en met een mooie moerbeiboom huiswaarts.

Vragen en antwoorden voorstellen

Vraag aan Sjef: waar haal jij je producten vandaan?

Het aantal bedrijven dat producten levert is klein. Het Nederlandse inheemse gewas wordt minder geschikt door klimaatverandering. Hij kweekt ook veel Franse bomen vanwege het klimaat. Sjef heeft ook eigen genetisch materiaal die hij zelf ent of laat kweken.

Kan ik mijn bomen ook lokaal halen?

Ja, dat kan.

Vanuit het project is voorzien dat je de bomen bij Sjef aanschaft. Is jouw perceel groter dan de vereiste vanuit het project, dan kan je ook elders plantgoed kopen.

Wat is het agroforestry aandeel in Nederland?

Antwoord door Evert Prins van Louis Bolk: twee jaar geleden hebben we dezelfde vraag gehad vanuit de RVO. Toen hadden we zicht op 300 boeren met een gemiddeld perceel van 1,5-2 hectare. Sindsdien is de interesse gestegen. Hoeveel het areaal nu is, is onduidelijk, maar het is nog pionieren. Er is inmiddels een gewascode voor agroforestry en in de gewasregistratie; de meitelling; wordt er voor het eerst gevraagd of je aan een vorm van agroforestry doet. Dan krijgen we een beter beeld.

Vragen en antwoorden rondleiding

Kan je te veel bemesting krijgen door witte klaver die stikstof vangt

Nee, een bos bemest niet over.

Hoe vaak moet je witte klaver maaien?

1^e jaar 3-4 keer iets hoger, op zo'n 10 cm.

2^e jaar als het goed is opgekomen 1x en 1x sturing maaien voor stikstof afgifte.

Is er een afzetmarkt voor kastanje?

Nee nog niet, maar dit gaat nog komen. In Frankrijk worden wel al volop kastanje producten gebruikt. De consument moet er aan wennen.

Hoe ga je kastanjes oogsten?

Er zijn machines om de kastanje op te zuigen als ze op de grond gevallen zijn. Deze machines werken op een kleine elektrische accu net als bij elektrische fietsen.

Daarom is het belangrijk om in de rij dezelfde variëteit te zetten.

We moeten ook terug naar het idee dat een coöperatie of een loonwerker de machine heeft en dan overall langsgaat. De RVO heeft subsidies voor machine experimenten in agroforestry.

Als er geen afzetmarkt is, wat doe je dan met de vruchten?

Je kan de vruchten gewoon laten vallen, want het is toevoeging van organische stof in je bodem. De eerste jaren kan je er zelf mee testen. Zodat je weet hoe het smaakt of hoe je het kan verweken. Daardoor kan je de producten later makkelijker verkopen.

Het aantal mensen dat lokaal koopt is toch laag?

Je moet zorgen dat je niet afhankelijk bent van 1 afnemer, dan zit je vast. De verandering komt van onderaf, dus zelf afzet creëren.

Als ik bomen plant, ben ik dan niet mijn landbouwgrond kwijt?

Het blijft landbouwgrond. Niet producerende soorten gaan wel van de bemesting af.
Aanvulling Evert: in steeds meer regio's met open gebieden wordt ook de basiskwaliteit natuur belangrijk. Daarin zit ook dat het minder open mag worden met houtige gewassen.

Hoe passen koeien in agroforestry?

Als het gaat om een productie systeem, dan is het makkelijk te combineren. Een stroomdraad op de juiste hoogte om de bomen is voldoende.
Schapen en geiten zijn lastiger, want die eten de stam af.

Wat kan je als voederhaag neerzetten?

Koeien eten wilgen. Je kan de wilgen ook in de zomer knotten en de takken aan de koeien geven. Denk ook aan elzen, hazelaars, lindes en moerbeien. De bladeren van de moerbeien zijn heel eiwitrijk. Zelf kan je de vruchten oogsten.
Het is wel afhankelijk van de grond en de tijd die de bomen krijgen, welke soorten je kiest.

Wat als ik de oogst niet direct kwijt kan?

Dan kan je kiezen voor een koel-/ vriescel, deze zijn relatief goedkoop. Je kan kijken bij een wijnboer in de buurt, die heeft al certificering voor de cellen en op het moment dat jij een appelbes, honingbes of krent oogst, heeft hij nog geen druiven.

Vraag aan Sjef: wat voor biodiversiteit zie je op je perceel?

Dat is echt niet normaal. De natuur bouwt zich heel snel op. Er zijn hier nu reeën, buizerds en haviken.
Na de aanleg kwam de meikever en die vrat alles op. Daar kwamen de duiven op af
In de winter waren er woelmuizen. Daar kwamen de reigers en katten op af. Na 2 maanden geen muis meer te zien.
De reeën eten liever de witte klaver dan de bomen. In de klaver zitten lieveheersbeestjes.

Geloof erin dat in het ecosysteem geen plagen voorkomen.

Hoe doe je dat met roofvogels?

We hebben palen voor roofvogels staan.
Er zijn heel veel dogma's. Je creëert leven, er is genoeg voor iedereen, je moet de taart groot genoeg maken en geloven in overvloed.
De eerste 3 jaar eten de vogels alles op, totdat er zoveel productie is dat iedereen er uit kan eten.

Hoe doe je dat met weidevogels?

Zoek ruimte op in de regels voor weidevogels. Bijv. tot 1 km tot de dorpskern komen weidevogels niet. Daar kan je wellicht iets aanplanten.

Met hoeveel % verlies moet ik rekening houden

50% incalculeren. B-kwaliteit verwerken in producten.

Hoe lever ik bio aan de AH?

Als laatste optie kiezen voor grote partijen als de AH.
Certificering kost geld, daar hoeft je niet voor te kiezen.
Sjef mag wel aan biologische kwekers leveren.
Zorg dat je eerst start en leg het dan na 2-3 jaar bij SKAL voor. Dan heb je het eerste werk er al op zitten en is de aanvraag makkelijker.

Heeft het zin om schimmels in te brengen?

80% van het resultaat is goed planten en water en steun. Daarna kan je mulch = witte klaver toepassen, daarna mesten en dan pas schimmels inbrengen.

Helpt het om bomen met een dikkere kluit te kiezen?

Nee, dat is onnodig duur, het gaat om de wortels. Wij rooien op de zogenaamde Amsterdamse manier. Eerst 1/3 van de bladmassa wegsnoeien en daarna pas uitsteken.

Hoe doe je dat, snoeien?

Als je eenmaal begint met snoeien, kan je niet meer stoppen.

Zorg dat je niet snoeit, alleen als je op vruchtgrootte hebt verkocht. Niet snoeien is minder werk en is daardoor goedkoper.

Vragen en antwoorden presentatie Peter Hermens

Is druppelirrigatie nodig bij kleigrond?

Ik heb een haspel die ik er doorheen kan trekken → dat is ook een prima alternatief

Kan het met UPC vaten?

Ik zit 50-100 meter van perceel. Ja dat kan.

Druppelirrigatie is een klein systeem waarbij je 1 hectare met een kleine huis- tuin- en keukenpomp water kan geven. Het voornaamste is dat planten water nodig hebben bij droge voeten. Kijk naar wat voor jou binnen je bedrijf het minste werk is.

Aan welke soorten hagen kan ik denken?

Dat is autonoom en streek eigen. Denk aan soorten die de landschapsorganisaties aanbieden en wat de haag produceert. Kijk naar welke functie de haag moet hebben.

Zit de begeleiding bij de snoei ook bij het project?

Nee, dat zit er niet in. Daar kom je wel uit. De natuur laat fouten toe.

Vragen en antwoorden presentatie Marieke den Nijs

Als er een groeiende vraag is naar agroforestry – hoe zorgen we dan voor voldoende bomen?

Wellicht moeten we in de toekomst gaan samenwerken

Vragen en antwoorden presentatie Evert Prins/ontwerpsessie

Hoe vinden burens het?

Rekening houden met zichtlijnen, ook monumentale zichtlijnen.

Hoe zorg ik dat de agrarische bestemming erop blijft?

Ik wil voorkomen dat het natuur wordt. RVO heeft agroforestry omschreven als een vorm van landbouw. Van daaruit moet het geen probleem zijn.

Het bestemmingsplan verschilt per gemeente. Per waarde kan het inrichten van het perceel als agroforestry een probleem vormen. De bestemmingsplannen hobbelen achter de ontwikkelingen aan. Elke 10 jaar worden de bestemmingsplannen opnieuw beoordeeld. Soms is het mogelijk om met een overbruggingsregeling toch te starten.

Vragen en antwoorden afsluiting

Is er een lijst met plantmateriaal?

Sjef heeft een prijzige voorraadlijst, deze kan gestuurd worden.

Agroforestry netwerk Nederland werkt aan een tool met een soortenlijst per bodemtype en waterstand. Per soort wordt aangegeven of de plant in het groene gebied valt of oranje. Bij oranje worden er tips gegeven. De verwachting is dat de tool over 2 maanden klaar is.

Als ik dan een lijst heb, dan weet ik niet hoe het smaakt

Er wordt gedeeld dat er dit weekend een markt is waar je producten kan proeven.

Excursie met proeverij wordt ook gezien als een goed idee.